

SCHIERMONNIKOOG

NIEUWE
INZICHTEN OP
OUD WEGEN

CANAL
NO

FOKKO BOSKER

UITGEVERIJ
ZILT

MÜNSTER

Pelgrimeren
in Groningen

Stichting Pelgrimeren in Groningen

De Camino van Schiermonnikoog naar Münster met een neventraject naar Oldenzaal is ontwikkeld door ons enthousiaste team van vrijwilligers. Een woord van erkenning is in de eerste plaats gericht aan deze vrijwilligers. Zonder hun toewijding en het nalopen van alle etappes had dit niet gerealiseerd kunnen worden. Alle wandelingen zijn te vinden op www.spig.nl, dat ook als app op uw smartphone geïnstalleerd kan worden. Alle wandelingen hebben we ook gepubliceerd op de gratis wandelnavigatie-app Outdoor-Active onder Pilgrimwalk. We zijn een ideële vrijwilligersstichting die erg gepassioneerd is van het pelgrimeren en we willen

dat voor uiteenlopende doelgroepen stimuleren. Vandaar dat bij alle etappes verschillende bijlages gratis te downloaden zijn, al naar gelang ieders interesse. Op de website www.spig.nl vindt u verder 144 rondwandelingen van 8 km, 64 dagwandelingen van 20 km en 10 meerdaagse arrangementen (2-11 dagen) door Groningen. Voorts organiseren we regelmatig pelgrimswandelingen, zie de agenda op de website. Bij de realisatie van het doel werken we met diverse partijen samen. Bij deze Camino zijn dat Stichting Het Stille Goud en Uitgeverij Zilt, de uitgever van deze gids.

Peter Dijkstra | Voorzitter Stichting Pelgrimeren in Groningen

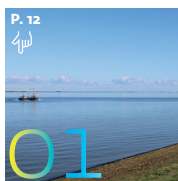

Stichting Het Stille Goud is ontstaan uit een Toukomst-project van het Nationaal Programma Groningen. We stimuleren het bezinnen in de breedste zin van het woord. Het geeft ruimte in het hoofd en biedt de mogelijkheid weer op te laden voor tijd die komt.

We zijn ervan overtuigd dat Groningen de potentie heeft een bijzondere regio voor bezinningstoerisme te worden, die ook mensen van verder weg naar Groningen trekt. Het lopen van routes zoals deze Camino Schiermonnikoog – Münster leidt tot inkeer. Het toont de wandelaar onbewust etappe na etappe de schoonheid van Groningen en Duitsland in deze grensregio.

Ontmoetingen onderweg verbinden mensen met elkaar en de rijke cultuurhistorie toont zich in de verhalen en het erfgoed. De wandelaar wordt een ervaring rijker. We werken bij het stimuleren van deze vorm van toerisme nauw samen met organisaties als Marketing Groningen, Economic Board Groningen, de ANWB, de regiomarketingorganisaties, de provincie en de gemeenten. Deze gids bezegelt specifiek de samenwerking met Stichting Pelgrimeren in Groningen. Een concreet product waarmee we de Camino Schiermonnikoog – Münster in de etalage zetten. Veel wandelplezier.

Gert Leene |
Stichting Het Stille Goud

Schiermonnikoog –
Kloosterburen

Kloosterburen –
Winsum

Winsum –
Groningen

Groningen –
Winsum

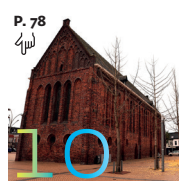
Termunten –
Nieuwolda

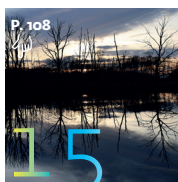
Nieuwolda –
Finsterwolde

Finsterwolde –
Winschoten

Winschoten –
Wedde

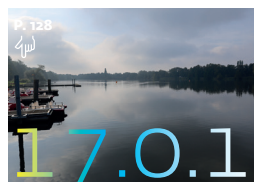
Nieuw-Dordrecht –
Twist/Bült

Twist/Bült –
Esche

Esche –
Klooster Frenswegen

Klooster Frenswegen –
Emsburen

0

1

X

Geeste –
Lingen

Lingen –
Emsburen

Emsburen –
Klooster Bentlage

Bentlage –
Elte

Winsum —
Uithuizen

Uithuizen —
Zeerijp

Zeerijp —
Delfzijl

Delfzijl —
Termunten

Wedde —
Bourtange

Bourtange —
Sellingen

Sellingen —
Ter Apel

Ter Apel —
Nieuw-Dordrecht

Klooster Frenswegen —
Denekamp

Denekamp —
Oldenzaal

Twist-Bült —
Meppen

Meppen —
Geeste

24a

Elte —
Emsdetten

Emsdetten —
Grevén

Grevén —
Münster

Rondwandeling
Münster

Inleiding

Ontdek de nieuwe Camino Schiermonnikoog – Münster: een pelgrimage die verleden, landschap en bezinning samenbrengt. Deze route verbindt kloosters, steden en eeuwenoude paden, en nodigt uit tot actieve reflectie. Met verhalen van prehistorie tot heden en adembenemende natuur, biedt deze gids inspiratie om de camino zelf te ervaren. Een reis door tijd, geschiedenis en stilte wacht op u.

7

Hij ligt er. De inspiratiegids bij de Camino Schiermonnikoog – Münster.

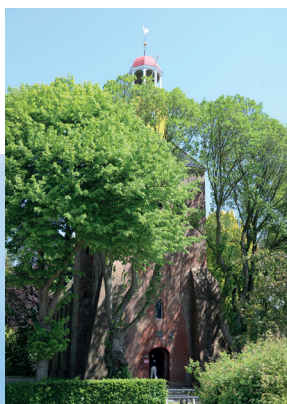
Een bijzondere nieuwe pelgrimage die de afgelopen jaren is bedacht, uitgestippeld en ontwikkeld. Vijf jaar geleden kwamen we bij een kop koffie tot de conclusie dat er een unieke kans lag onze ideeën te verenigen door in de provincie Groningen een nieuwe loot aan

het Jakobspadnetwerk toe te voegen. Een route die het plattelandsklooster Ter Apel aandoet en dit verbindt met haar moederklooster in Bentlage, die tevens aanhaakt bij het actieve klooster op Schiermonnikoog en die de stad Groningen verbindt met Münster. Stichting Het Stille Goud wil de provincie Groningen als bezinningsregio op de kaart zetten en Stichting Pelgrimeren in Groningen doet dat voor het pelgrimeren. Pelgrimeren is immers een bijzondere, actieve vorm van bezinnen en deze camino biedt daar alle gelegenheid toe.

Scan de QR-code voor de overzichtskaart

De gevarieerde route verbindt nieuwe inzichten met oude wegen. Ze opent vensters naar verhalen van de (pre-)historie tot het heden en voert door gebieden die zijn ontstaan in de voorlaatste ijstijd tot die van de huidige tijd. Het is onwaarschijnlijk hoe rijk de geschiedenis en de landschappen langs de route zijn. Met deze gids proberen we u daar een indruk van te geven. We hopen u daarmee te inspireren om zelf de camino te gaan lopen en zo de beelden en verhalen in de echte wereld te ervaren.

Fokko Bosker is gevraagd de gids te schrijven. Hij deed dat mede op basis van het werk van anderen, waarvoor heel veel dank. Allereerst is dat het werk van de vrijwilligers van de Stichting Pelgrimeren in Groningen, die de route hebben uitgezet, nagelopen en gecontroleerd en ook suggesties deden voor aanpassingen.

We vermelden de Stichting Wandelen in Westerwolde, die tijdens de ontwikkeling van de camino een route uitwerkte van het Kloostermuseum Ter Apel naar het moederklooster in Bentlage. Hun werk is grotendeels opgenomen in deze grotere camino. Het gaat hier in grote lijnen om de etappes van Ter Apel naar Bentlage door het Bargerveen.

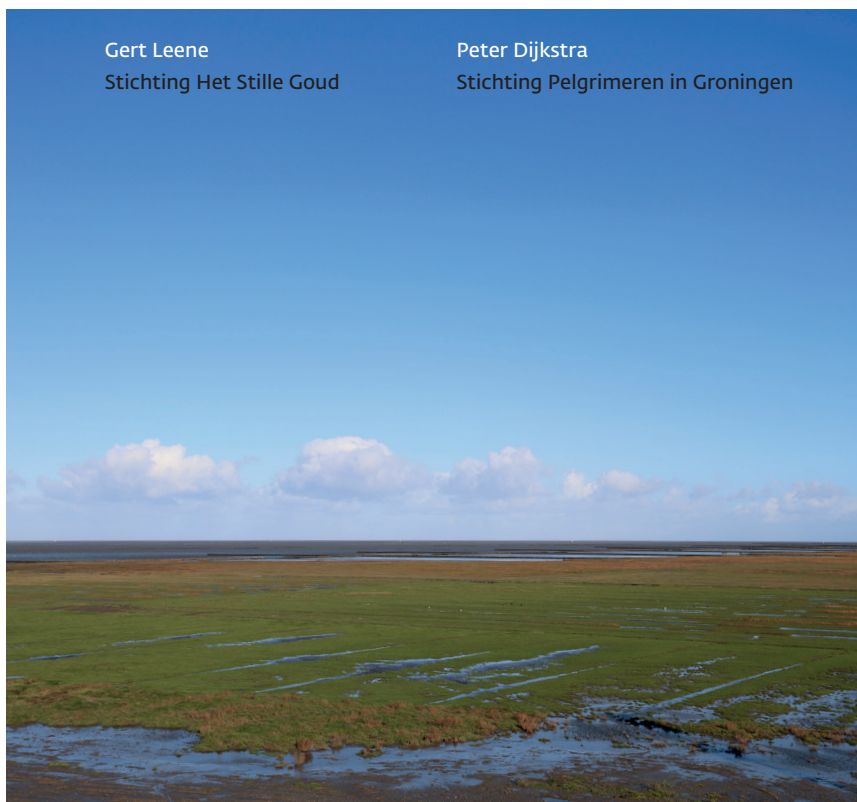
- 10 Aan de Duitse zijde gaat onze dank uit naar Ulrike Steinkrueger van het Altertumskommission van het Landschaftsverband Westfalen-Lippe die nauw met ons samenwerkte om tot een historisch verantwoorde route te komen tussen Rheine en Münster. Ook gaat onze dank uit naar de Vereniging ter Bevordering van het Emsland Toerisme mbH voor het meedenken in de route.

Zonder een substantiële bijdrage vanuit het Nationaal Programma Groningen was deze gids er nooit gekomen. Ook het SK&Lfonds droeg bij. Dank voor deze impulsen. Het zijn daarnaast de durf en investering van Uitgeverij Zilt die deze mooie uitgave mogelijk maken. Veel plezier met deze camino door de tijd in de Nederlands-Duitse grensregio.

Gert Leene
Stichting Het Stille Goud

Peter Dijkstra
Stichting Pelgrimeren in Groningen

11

Schiermonnikoog — Kloosterburen

Het lijkt een wonder:
Monniken liepen ooit naar
Schiermonnikoog en doopten
de grond tot hun eigendom.
Waar nu een vissersboot
moeizaam door de golven
ploegt, sleten zij een pad uit
tussen Claercamp en hun
sobere uithof aan de rand van
de zee.

Het zijn de grillen van de
elementen: in de middel-
eeuwen baarden opeen-
volgende stormvloeden de
eilanden en was de Waddenzee
geboren. Een dynamisch en
ongetemd stuk natuur.

E T A P P E

01

Scan de QR-code voor de wandelroute

Aan de wandel

Ze liepen wat af in de middeleeuwen. Nadat de kerstening van de Friezen ten noorden van de Rijn op stoom kwam, ging het vanaf de twaalfde eeuw opeens hard. Monniken van kloosterorden zoals de Benedictijnen, Cisterciënzers, Norbertijnen of Premonstratenzer en Augustijner koorheren trokken als wegbereiders noordwaarts. Te voet reisden ze naar de ongerepte Friese delta waar vruchtbare grond te over was om te ontginnen en productief te maken. Een kleine groep vestigde zich vanuit het moederklooster Claercamp bij Dokkum op Schiermonnikoog. Het zogenoemde voorwerk lag in de venige kwelders achter de duinen. De Cisterciënzer monniken

droegen een grijze mantel, vandaar de bijnaam 'schiere' monniken. Schiermonnikoog dankt haar naam aan deze kolonisten die zich op de uiterste rand van het vaste land vestigden. De kloosterlingen en lekenbroeders konden in de twaalfde en dertiende eeuw nog te voet over de uitgestrekte kwelders, zandruggen en veenplaten Claercamp bereiken. Opeenvolgende stormvloedende in de dertiende en veertiende eeuw sloegen de grond weg.

13

Er vormden zich geulen en slenken waardoor Schiermonnikoog als een voorpost omringd door water tussen Noordzee en Waddenzee kwam te liggen. Een speelbal van de elementen en een eldorado voor wadvogels.

Missionarissen zoals Bonifatius, Willibrord en Liudger drukten vanaf het begin van de achtste eeuw — daartoe aangemoedigd door de Frankische overheersers die de Friezen in de Slag aan de Boorne in 734 definitief hadden verslagen — hun stempel op de bekeringsdrift. Zonder slag of stoot ging dat niet, zoals Bonifatius in 754 ervoer. Friezen uit Mid-dag-Humsterland (tegenwoordig gelegen in de provincie Groningen) hadden weinig op met het nieuwe geloof en trokken op naar Dok-

kum. Zij vermoordden Bonifatius en een deel van zijn gevolg. Diens heiligverklaring gaf de aanzet tot de vorming van een religieuze gemeenschap, de eerste in Noord-Nederland.

De stroomtochten van Vikingen en Noormannen in de negende en tiende eeuw na Christus zetten een rem op de bekeringsijver, maar vanaf de elfde eeuw kregen kloosterorden definitief voet aan de grond in de Friese delta. Rond 1500 waren in Friesland vijftig kloosters van diverse orden actief, honderd uithoven en tweehonderd parochiekerken. De Groningse Ommelanden telden er nog eens 34.

De kloosters hebben in beide provincies een grote rol gespeeld in de vorming van stad en platteland, de ontginning van kwelders en waterwerken.

Klaarkamp'. Er stonden een monnikshuis, een hof en een kapel met begraafplaats. Met de Reformatie in 1580 en het afzweren van het katholieke geloof door de Friese Staten was het gedaan met de monniken op het eiland en de Friese vaste wal. Er bleef weinig bewaard van die roemruchte kloostertijd.

Op het voorwerk of uithof op Schiermonnikoog hielden de Cisterciënzer monniken zich bezig met akkerbouw en veeteelt. Een vetpot zal het niet zijn geweest, daarvoor was de opbrengst te karig. Maar met hun aanwezigheid zetten ze wel een stempel op de kleine gemeenschap. Een Hamburgs geschrift uit 1323 rept van 'het eiland van de monniken van

16 In de middeleeuwen liepen de meeste monniken als ze ergens heen moesten. Slechts een enkeling reisde in een kar of te paard, zoals de Ommelandse abt Emo tijdens zijn avontuurlijke reis naar Rome. In toenemende mate gingen gelovigen ook aan de wandel als spirituele ervaring of uit boetedoening. Deze reizigers stonden bekend als pelgrims. Tussen de heilige plaatsen ontstond een netwerk van paden waarover de wandelaars trokken. Ontberingen, maar ook bijzondere ontmoetingen en nieuwe ervaringen, brachten louterende inzichten met zich mee. In 2015 vestigden zich opnieuw monniken op Schiermonnikoog. Hun klooster Sion bij Deventer bleek een te ruime jas voor de acht

monniken. Ze gingen op zoek naar een passender plek en vonden die op het eiland. En zo zijn de Cisterciënzers na ruim vier eeuwen terug op Schiermonnikoog. Een paar jaar later betrokken ze Rijsbergen, ooit in 1757 gebouwd als woonhuis voor de familie Stachouwer, toenmalig eigenaar van het eiland. Later deed het dienst als hotel en jeugdherberg. Klooster Schiermonnikoog biedt ook onderdak aan gasten.

Waren veel kloosterlingen geboren wandelaars, het mooie van Schiermonnikoog is dat het eiland ook zelf nogal avontuurlijk is aangelegd. Het eiland beweegt en schuift jaarlijks een beetje op onder invloed van wind en zeestromingen. Op het badstrand

bij het dorp, maar ook verderop bij de strandopgang halverwege het eiland, is goed te zien dat zich nieuwe duinen vormen. Het Friese eiland schuift steeds meer op naar Groningen, zodat grenscorrecties nodig blijven.

Wandelend langs de Waddenkust naar Kloosterburen is de dynamiek van de waterrijke delta goed te ervaren.

Het is land dat met de getijden meebeweegt. Nu vooral op het eerste gezicht te zien aan de buitendijkse kwelders, maar ook binnendijs is het patroon van sloten, kreken, geulen, schorren, kwelders en oeverwallen nog altijd te herkennen in het verloop van sloten, maren, dijken en wegen. Op weg naar Kloosterburen kruisen de wandelaar en pelgrim meerdere dijken. De jongste polders liggen aan zee en zo wandelen we door de tijd over Hornhuizen en Kruisweg. De dorpen liggen als een oase in het weidse land. Van een nieuwe kloostervestiging op het eiland gaat het naar Oldeklooster dat in 1175 is gesticht door de Premonstratenzers.

17

